

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.01>

УДК 343.98

В. Ю. Шепітько, завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
E-mail: kafkrim1@gmail.com

КРИМІНАЛІСТИКА ЯК СИСТЕМА НАУКОВИХ ЗНАНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗАГРОЗ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розглянуто функціональне призначення криміналістичних знань в умовах глобальних загроз і суттєвого змінення злочинності. У нових умовах розвитку суспільства криміналістика покликана розроблювати новітні засоби протидії злочинності. Окремим напрямом у криміналістиці має бути захист інформаційних джерел і проблеми інформаційної безпеки. Підкреслено роль у застосуванні криміналістичних знань щодо протидії інформаційним викликам та інформаційній (гібридній) війні.

Ключові слова: криміналістика, криміналістичні знання, криміналістичні засоби, завдання криміналістики, парадигма криміналістики, глобальні загрози, глобалізація злочинності, інформація, інформаційна війна, протидія злочинності.

Будь-яка наука є певною системою або галуззю знань людини. У широкому розумінні наука – особливий вид пізнавальної діяльності, спрямований на вироблення об'єктивних, системно організованих та обґрунтованих знань про світ¹. Тому й криміналістика як наука являє собою систему криміналістичних знань про певні об'єктивні закономірності. У цьому сенсі справедливо підкреслюється, що криміналістичні знання мають свою структуру, яка складається з окремих елементів і частин, пов'язаних між собою на підставі певних принципів і законів².

Змінення парадигми криміналістики впливає на систему знань, яку відносять до криміналістичних. На нашу думку, слід погодитися із позицією М. К. Камінського та підтримати його ідею про те, що знання як соціокультурний продукт не належать і не можуть належати одній конкретній людині, що вони завжди будуються на спадкоємності з іншими знаннями, що вони

¹ Энциклопедия эпистемологии и философии науки. Москва : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. С. 560.

² Клименко Н. И. Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя : учеб. пособие. Киев : Вища шк., 1990. С. 5.

рухаються в потоці діяльності, передаючись методом своєрідних соціальних естафет [...]. Можливо також стверджувати, що формою буття знань є страфікований пакет норм (програм) виконання дії¹.

Історично процес формування криміналістики був пов'язаний із запозиченням даних інших наук (природничих, технічних, гуманітарних та ін.) до проблем вирішення завдань протидії злочинності. У цьому відношенні постає дискусійне питання щодо співвідношення криміналістичних і спеціальних знань. При цьому можливо зробити висновок, що розподілення знань на спеціальні та криміналістичні є умовним.

У сучасних умовах розвитку цивілізації, наявності глобальних загроз світовому співтовариству, трансформації злочинного світу змінюються підходи до засобів нейтралізації негативних тенденцій, використання передових досягнень науки та техніки. Об'єктивні процеси в суспільстві й у всіх його сферах (інтеграція, урбанізація, технологізація, уніфікація, інформатизація, автоматизація та ін.) мають глобальний характер. Глобальні зміни відбуваються й у кримінальному середовищі – злочинність трансформується, інтегрується, набуває транснаціонального характеру.

Виникнення системи криміналістичних знань пов'язано із протидією злочинності. У сучасних умовах криміналістика покликана розроблювати новітні засоби, спрямовані на протидію організованій і транснаціональній злочинності, корупції, торгівлі людьми, незаконному обігу наркотичних засобів, фінансуванню тероризму та іншим злочинним проявам. Окремим напрямом у криміналістиці має бути захист інформаційних джерел і проблеми інформаційної безпеки.

В умовах глобальних загроз і змінення злочинних проявів важливу роль має бути відведено використанню сучасних криміналістичних знань. Засоби криміналістики мають відповідати інформаційним викликам, успішно протидіяти злочинності в умовах інформаційної (гібридної) війни.

На початку ХХІ ст. інструментарієм злочинного світу виступає інформаційний (психологічний) вплив на певні прошарки населення. Досягнення стратегічних цілей (військових, політичних, економічних) окремих держав-злочинців (їх керівників) досягається за допомогою інформаційної війни (information war) – процесу сугестивного впливу на групи людей за допомогою спеціально підготовлених комунікативних технологій та інформаційних матеріалів.

На сьогоднішній день в повсякденному та науковому обігу все частіше використовується термін «інформаційна війна». Щодо розуміння «інформаційної війни» необхідно розрізняти широкий і вузький підходи. У широкому сенсі інформаційна війна – будь-який негативний інформаційний вплив на супротивника; у вузькому – це новий, такий, що не вкладається в міжнародно-правову кваліфікацію, вид або спосіб ведення збройних конфліктів².

¹ Каминский М. К. Специальные знания – сила? *Криміналіст періодований*. 2011. №3. С. 69.

² Короткий Т. Р., Коваль Д. А. Понятие информационной войны в международном праве. *Альманах международного права*. 2010. Вып. 2. С. 332. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2010_2_29 (дата звернення: 09.04.2018).

Феномен злочинності є відображенням кризи цивілізації, зворотним боком позитивних геополітичних реалій. Злочинність супроводжує глобальні проблеми суспільства у сфері економіки, політики, екології, забезпечення ресурсами та продовольством, енергетики, демографії тощо. У сучасному суспільстві змінюється злочинність, яка набуває транснаціонального характеру, охоплює бізнес і політику, виходить за межі окремих країн світу, укорінюється в державному апараті чи діє від імені державних структур.

Останнім часом у зв'язку із веденням гібридної та інформаційної війни, анексією Криму, здійсненням військових дій на Сході України¹ та Сирії доволі часто вживається термін «держава-злочинець». У юридичному сенсі про злочинців йдеться як про індивідуумів, про фізичних осіб, які вчиняють злочинні діяння. У цьому ж разі використання терміна «держава-злочинець» підкреслює глибоке проникнення злочинних елементів на рівні державного управління, державного апарату, діяльності державних службовців від імені держави.

У сучасному світі все частіше використовуються терміни «інформаційне суспільство», «інформаційний вплив», «інформаційні технології». Ці терміни мають широке розповсюдження у зв'язку із необхідністю обміну інформацією між людьми та процесами інформатизації суспільства. Нині процес обміну інформацією все більше прискорюється, робляться спроби в здійсненні впливу на інших людей за допомогою інформації. Інформаційно-психологічний вплив є видом психологічного впливу, який визначається як спосіб здійснення впливу на людей (на окремих індивідів і на групи)².

У сучасному суспільстві на різних рівнях приділяється увага захисту інформації, інформаційній безпеці або кібербезпеці. Свідомість важливості заходів для інформаційної безпеки держави, протидії кібератакам є прийняття Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (від 05.10.2017 №2163-VIII).

Будь-яке розслідування злочинів або судовий розгляд – «боротьба за інформацію». Недостатність інформації (відсутність доказів або їх хибність) ускладнює процес установлення факту вчиненого злочину, винуватих осіб, мотивів злочину тощо. Так, пасажирський літак Boeing 777 авіакомпанії Malaysia Airlines був збитий 17 червня 2014 р. (поблизу Донецька) зенітним ракетним комплексом «Бук», унаслідок чого загинуло 298 людей. Літак виконував регулярний рейс МН 17 із Амстердама (Нідерланди) до Куала-Лумпур. Угруповання ДНР зробило заяву, що збили літак, але потім відмовилися від своїх тверджень. Українська сторона повідомила, що має докази причетності до цієї авіакатастрофи Росії. Російська сторона заперечує проти таких тверджень³. У таких умовах важливого значення набуває отримання

¹ International criminal court' report on preliminary examination activities 2016. *Криміналіст періодичноуваній*. 2016. №13. С. 125–135.

² Камнева Е. В. Информационно-психологическое воздействие средств массовой коммуникации на психическое состояние (на примере студенческой выборки). *Вопросы кибербезопасности*. 2016. №5 (18). С. 51, 52.

³ За матеріалами засобів масової інформації.

доказової інформації щодо факту вчиненого злочину, застосування криміналістичних та інших спеціальних знань.

Завданням криміналістики є розроблення та застосування засобів, що дозволяють збирати, досліджувати, використовувати доказову інформацію. Яскравим прикладом в історії криміналістики щодо збирання доказів у складних умовах збройного конфлікту є діяльність проф. Р. А. Рейсса, який у 1914 р. прибув до Сербії на запрошення її уряду як експерт для розслідування злочинів Угорської, Німецької та Болгарської армій у Першій світовій війні. У 1916 р. Р. А. Рейсс опублікував «Report upon atrocities committed by the Austro-Hungarian army during the First invasion of Serbia» (London, 1916). У 1918 р. виходить друком ще одна його робота, яка була присвячена подіям Першої світової війни «Les infractions aux lois et conventions de la guerre commises par les enemies de la Serbie depuis la retraite Serbe de 1915. Resume de l'enquete executee sur le front de Macedoine» (Paris, 1918). Обидві праці являли собою криміналістичне дослідження фактів, які мали місце під час Першої світової війни, – у формі своєрідних звітів або висновків, які були проілюстровані фотографіями, показаннями свідків та експертними дослідженнями¹. Ці матеріали були використані для засудження злочинів, що були вчинені під час Першої світової війни. Практика застосування криміналістичних знань для збирання доказової інформації під час глобальних збройних конфліктів (ведення війн, у тому числі й гібридної) є актуальною й у сучасних умовах.

Розширення предмета криміналістики, змінення системи криміналістичних знань впливають і на ті завдання, які має вирішувати криміналістична наука. Вирішувані завдання криміналістики пов'язані з об'єктом, що нею досліджується, та його трансформацією. На сучасному етапі розвитку суспільства суттєво змінилася злочинність, її прояви та види; злочинність стає глобалізованою і транснаціональною. На сьогодні завдання криміналістики можна розподілити залежно від теоретико-пізнавальних (розвиток теорії криміналістики) і прикладних проблем (наукові розробки для практики правозастосування). Завдання криміналістики мають бути диференційовані на два рівні: 1) завдання, спрямовані на вдосконалення теорії криміналістики; 2) завдання, спрямовані на вдосконалення правозастосовної практики.

Важливими завданнями криміналістики у сучасних умовах є: а) формалізація криміналістичних знань; б) уніфікація криміналістичних рекомендацій стосовно прагматичних цілей; в) виконання актуальних запитів практики й оперативне впровадження пропонованих наукою інноваційних розробок. До актуальних завдань криміналістики необхідно віднести: взаємопроникнення криміналістики та практики правозастосовних органів; запровадження інновацій до практичної правозастосовної діяльності; розроблення новітнього «продукту» криміналістики для практики; уніфікація наукових криміналістичних рекомендацій і їх адаптація до практики застосування;

¹ Шепитько М. В. Рудольф Арчибальд Рейсс. *Криміналіст періодукований*. 2015. № 10. С. 111, 112.

створення спільних науково-практичних колективів для розроблення ефективних криміналістичних рекомендацій¹.

Завдання криміналістики пов'язані з її забезпечувальною функцією. У цьому сенсі відбулися суттєві зміни, які ґрунтуються на нових механізмах здійснення слідчої та судової діяльності, запровадженні змагальної процедури в отриманні та перевірці доказової інформації. Необхідність забезпечення сторін кримінального провадження (сторони обвинувачення та сторони захисту) криміналістичними прийомами, методами й засобами дозволяє висунути припущення про формування й становлення так званої *змагальної криміналістики*, яка суттєво відрізняється від криміналістики, що слугувала лише для органів досудового розслідування.

Завдання криміналістики можуть бути розподілені також залежно від стратегічних і тактичних спрямувань. До стратегічного завдання криміналістики має бути віднесено не лише протидію злочинності, а й відновлення справедливості за допомогою використання криміналістичних (спеціальних) знань різними суб'єктами юрисдикційного процесу. Тому й можна говорити про доцільність використання криміналістичних знань не тільки в кримінальному провадженні. Криміналістичні знання можуть бути успішно використані в цивільному, господарському, адміністративному та інших провадженнях.

КРИМИНАЛИСТИКА КАК СИСТЕМА НАУЧНЫХ ЗНАНИЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ УГРОЗ И ТРАНСФОРМАЦИИ ПРЕСТУПНОСТИ

Шепитько В. Ю.

Рассмотрено функциональное предназначение криминалистических знаний в условиях глобальных угроз и существенного изменения преступности. В новых условиях развития общества криминалистика призвана разрабатывать новейшие средства противодействия преступности. Отдельным направлением в криминалистике должны стать защита информационных источников и проблемы информационной безопасности. Подчеркнута роль применения криминалистических знаний в противодействии информационным вызовам и информационной (гибридной) войне. Процесс расследования преступлений и судебное разбирательство определяется как «борьба за информацию». Возможность получения объективной информации зависит от задействованных криминалистических средств. Средства криминалистки (приемы, методы, технологии, рекомендации) должны соответствовать информационным проявлениям, успешно противодействовать преступности. Аргументировано значение внедрения практики применения криминалистических знаний, новейших научно-технических и других средств собирания доказательственной информации в ходе глобальных вооруженных конфликтов. Обращено внимание на изменение задач, которые ставятся перед криминалистикой. Выдвинуто предположение о существовании задач криминалистки на следующих уровнях: стратегическом и тактическом; теоретико-познавательном и прагматическом (прикладном). Изменение задач криминалистки обусловлено не только

¹ Правова доктрина України : у 5 т. Т. 5 : Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків : Право, 2013. С. 866, 867.

трансформацией преступности, а и внедрением новых механизмов (европейских стандартов) в практику правоприменения, необходимостью использования криминалистических знаний в различных юрисдикционных процессах.

Ключевые слова: криминалистика, криминалистические знания, криминалистические средства, задачи криминалистики, парадигма криминалистики, глобальные угрозы, глобализация преступности, информация, информационная война, противодействие преступности.

CRIMINALISTICS AS A SYSTEM OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE IN GLOBAL THREATS AND TRANSFORMATION OF CRIME

Shepitko V. Yu.

The functional purpose of criminalistic knowledge in the conditions of global threats and significant change of crime is considered. In the new conditions of the development of society, criminalistics is called upon to develop the latest means of counteracting crime. A separate direction in criminalistics should be the protection of information sources and the problems of information security. The role of the usage of criminalistic knowledge in counteracting information challenges and information (hybrid) war is emphasized. The process of crimes investigation and judicial proceedings is defined as "the struggle for information". The possibility of obtaining objective information depends on the criminalistic means involved. Criminalistic tools (techniques, methods, technologies, recommendations) should correspond to informational manifestations, successfully counteract crime. The importance of introducing the practice of criminalistic knowledge application, the latest scientific, technical and other means of collecting evidence in global armed conflicts has been argued. Attention is paid to changing the tasks that are put in front of criminalistics. It has been suggested that there are criminalistics tasks at the following levels: strategic and tactical; theoretical informative and pragmatic (applied). Changing the tasks of criminalistics is caused not only by the transformation of crime, but also by the introduction of new mechanisms (European standards) into the practice of law enforcement, the need to use criminalistic knowledge in various jurisdictional processes.

Keywords: criminalistics, criminalistic knowledge, criminalistic tools, tasks of criminalistics, paradigm of criminalistics, global threats, globalization of crime, information, information war, crime counteraction.

DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.02>

УДК 343.98

В. А. Журавель, головний учений секретар Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України
E-mail: zhur.crim@gmail.com

ОКРЕМІ ВЧЕННЯ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

Розглянуто концептуальні підходи до формування й застосування окремих криміналістичних учень (теорій) як наукових конструкцій, що становлять основу структури загальної теорії криміналістики та визначають